İLK MEDENİYETLERİN FELSEFENİN DOĞUŞUNA ETKİSİ

İnsanın yaşamı; taşıdığı yetileri bakımından gelişmeye, eğitilmeye ve edindiği bilgileri kuşaktan kuşağa aktararak kültür ve medeniyetler oluşturmaya imkân verir. Bu durum, insanın varlık koşullarına farklı düzey ve şekillerde biçim vermelerinin de yolunu açar; dünyayı ve kendilerini kavrayışlarında çeşitlilik oluşturur. İnsanın toplumsal ve kültürel tarihi, her kültür ve medeniyette kendine özgüdür. Her medeniyette felsefi düşünce ve disiplinlerin gelişme dönemlerinden önce mitos, masal, mistik öğreti ve tecrübeler belirli bilgi birikimi oluşturmalarını sağlamıştır.

Felsefi düşünce, **Antik Yunan**'da sistematik bir hâle gelmiştir. Sümer, Mezopotamya, Mısır, Çin, Hint ve İran medeniyetlerindeki kozmos ve erdem anlayışları; felsefi düşünce üzerinde oluşum ve gelişim açısından etkili olmuştur.

Mezopotamya ve **Mısır**'da yazı öncesi döneme dair pek çok ögeden söz edilir. Ancak onların "yazılı" kültüre geçişleri daha önemlidir. Yazı dilinin oluşması, onun öğretilmesi ve aktarılmasını; yazı materyallerinin (tablet veya parşömenler) üretilmesi ise okulların açılması gibi durumları gerektirmiştir. Bu durum, aynı zamanda üst düşünce üretimi anlamına da gelmektedir. Yazılı kültüre **Sümer** (çivi yazısı) ve Mısır ile (hiyeroglif yazı) geçildiği kabul edilir. Felsefi düşünce için de bu kültürler ilkler olarak görülmektedir. Sümerler, çamurdan yaptıkları (kil) tabletler üzerine Gılgamış Destanı ve Hamurabi Kanunları'nı yazmışlardır. Bunlar, düşünce ve medeniyetlerin yazılı kültürdeki ilk büyük örneklerini oluşturmaktadır. Bununla beraber Mısır ve Sümer medeniyetleri özellikle matematik, geometri, astronomi gibi alanlarda önemli bilgiler oluşturmuşlardır (Görsel 1.1).

Görsel 1.1: Mısır Piramitleri

Hint inançlarında insanı kötülüklerden arındırma ve isteklerin üstesinden gelme esastır. Bunu başarmanın yolları düzenli bilgi ve akıl yürütme teknikleri değil, sezgi ve kişinin iç deneyleridir. Bu yaşamda elde ettikleri yeterlilikler, ölümden sonraki hayatlarının düzeyini de belirler. İnsanın isteklerden arınması onu, ulaşılması gereken en yüce varlığa yani Brahman'a ulaştırır. Hint inanışlarının temelinde evrenin yaratılışında "su"yun her şeyin kökeni ve canlı kaynağı olduğu fikri de vardır. Kozmosun (evren) inşa edildiği ve aşkın bir insan tasavvurundan türeme anlayışı bunlar arasındadır.

İran'da MÖ 1000-600 yıllarında Zerdüşt, ikili (dualist) bir anlayışı öne sürer: Ahuramazda, görünen ve görünmeyen evrenlerin Ehrimen ise kötülük ve yalanın yaratıcısıdır. Yaratılanlar oldukları gibi yaratılmışlardır. Mani'nin inanç düsturlarında iyilik ve kötülük ilkesinin ikisi de ezelîdir: aydınlık (iyi) ve karanlık (kötü). İkisinin karışımından da dünya oluşmuştur. Mani inancının hedefi, Ehrimen'in egemenliğindeki alanı ve insan bedeninde tutuklu bulunan aydınlığı gün yüzüne çıkararak genişletmektir. Egemen güç olan Tanrı Zervan, akıl ve irade gücüyle bunu temsil eder.

Çin'deyse Taoculuk (Taoizm) inancında asıl olan bireydir. Mistik bir bilmeyle gizlere ulaşılmaya çalışılır. Transa geçerek duyusal bilgi dışına çıkılarak ve evrenin birliği duygusuna varılır. Lao Tse'nin önderi olduğu inanış, evrenin kendiliğinden ne ise öyle olduğuna inanır. Var olan her şey, yani Tao (evrenin doğru yolu, özü) erdemli hayatın da ilkesidir. İnsan için en üstün hayat şekli, üstün akılla Tao'yla birleşmektir.

Tartışalım

1. Geçmişteki medeniyetler arasında bilgi, inanç, deneyim ve kültürel etkileşim nasıl sağlanmıştır?
2. Yazının bulunması, insanın bilgi edinme sürecini nasıl etkilemiştir?

Tartışma Notları

....

....

....

....

....

MİTOS: “Mythos” veya “mit” söylenen, ya da duyulan söz anlamlarında olup, masal, hikaye, efsane karşılıklarında kullanılmaktadır. Bu bakımdan tanrılar, kahramanlar, geçmiş çağların olaylarını konu edinip anlatan masallar, hikayeler, efsaneler şeklinde tanımlanabileceği gibi, bir toplumda hikaye ve masal türünde canlı olarak yaşayan eski gelenek ve görenekler bütünü, ya da milletlerin eski hayatlarını sembolik niteliklerde anlatan hikaye veya masallar; kısaca efsanelerdir. İslam kültür literatüründe “esatir”, “usture” şeklinde ifade edilir.

MİSTİK: Gizemli

KOSMOS: Sözcük olarak bezeme, süsleme, donatma anlamına gelen kosmos, ilkçağ Yunan felsefesinde “evren” (acun), “evrenin düzeni”, özellikle de fiziksel ya da görünür dünyanın uyumlu birliği anlamında kullanılmıştır.

Tüm bunlara göre felsefenin ortaya çıkabilmesi bazı şartlara bağlı olarak gerçekleşmiştir.
Bu şartları şöyle sıralamak mümkündür:
- Felsefenin ortaya çıkışı, yüksek refah düzeyine ulaşılmış olmasının bir sonucudur (İnsanların insanı, toplumu, yaşamı vb. düşünmeye ayıracak zamanlarının olması gerekir).
- Felsefe; kültürel zenginliğin, bilgi birikiminin, açık görüşlülüğün bir sonucu olarak var olmuştur.
- Felsefenin ortama çıkmasında farklı inanç ve düşüncelere izin verecek hoşgörü ortamının varlığı son derece etkili olmuştur.
- Son olarak insan faktörü, felsefenin olmazsa olmazı olarak ön plana çıkmaktadır. İnsan faktörü; kişinin merak duymasına, hayret etmesine, bilgiye açlığına dayalı bir öncüldür.

İşte bu şartları fazlasıyla taşıyan İyonya, felsefe için bir beşiktir ve felsefe bu nedenlere dayalı olarak ilk önce burada ortaya çıkmıştır. O dönemde bu koşulu ilk gerçekleştiren kişi de Miletli Thales’tir. Thales Yunan dininin ve mitolojisinin açıklamalarıyla yetinmeyip akla dayalı bir sistem geliştirmiş, açıklamalarını bu sistemle yaparak evrenin ilk ana maddesinin (Arkhe) ne olduğu sorununa cevap aramıştır.

Felsefe için birden çok başlangıç sayılabilir. Olayların tarihsel sıralanması geçmişten günümüze gelerek, daha çok da günümüzden geçmişe giderek yapılmaya çalışılmaktadır. “Neyin başı sonu aranacak?” sorusu zaman probleminden ziyade hangi konu etrafında düşünüldüğünü göstermektedir. Felsefe için ne değerli görülüyorsa problemleri işleyen, bunun doğru bilgisine ulaşmaya çalışan kültürler için de bunlar ayrı ayrı başlangıç olarak kabul edilebilir.

İlk olarak herhangi bir kültür oluşturmak az çok yaptığını bilmeyi gerektirdiğinden kültür oluşumlarının hepsinde yeterli düzeyde bir bilinç yani felsefenin en önemli özelliği olan “üzerine düşünme” örnekleri bulunmaktadır. Bu anlamda felsefenin geniş tanımı içinde bütün kültürleri felsefenin başlangıcında etkili olduğunu düşünmek mümkündür.

İkinci olarak varlık-oluş, bilgi ve değerle ilgili serbest çağrışımların ötesinde daha sistemli düşünmeler felsefenin başlangıcı sayılabilir. Örneğin kadim adıyla “hikmet” veya “sophia” pratik bilgeliği içermektedir. Birçok medeniyette erdeme ve doğru yaşama dair öğütler vardır.

Üçüncü ve daha ayırıcı olarak felsefe “teoria”dır. Felsefe, bu anlamda gündelik dâhil her tür deneyim, mecaz ve çağrışımlardan yararlanmakla birlikte bir problem etrafında yoğunlaşıp problemin çeşitli boyutlarını akli olarak kavramaya çalışır. Felsefe; aklî olanla (rasyonel) aklî olmayanın (irrasyonel) ayırdında olmadır. Olan biteni evrensel olarak kavramaya çalışmadır (özünü bulma, ortak ilkelerini belirleme).

Felsefenin “teoria” olarak ortaya çıkışı birçok kültür ve medeniyetin ortak bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Özellikle Mısır ve Sümer Medeniyetlerindeki destanları, matematik, geometri, astronomi gibi alanlardaki bilgileri felsefenin temellerinde görmek mümkündür. Ayrıca Eski Çin, Hint, İran medeniyetlerindeki inanç, bilgelik, doğru yaşama yönelik öğretilerde felsefeye kaynaklık etmiştir. Tüm bunlarla birlikte felsefe, Doğu bilgeliği ve bilgilerinin etkilerini taşımakla birlikte Antik Yunanla sistemli hâle gelmiştir.

Harita 1.1’de felsefenin ortaya çıktığı bazı medeniyetler gösterilmiştir.

Hazırlayan: Sosyolog Ömer YILDIRIM

Kaynak: Atatürk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü 1. Sınıf "Felsefeye Giriş" ve "Sosyolojiye Giriş" Dersleri Ders Notları (Ömer YILDIRIM); Diğer Ders Notları (Ömer YILDIRIM), MEB Felsefe Ders Kitabı

Uygulama

Aşağıdaki sözleri okuyup bu sözlerden hareketle verilen soruları cevaplayınız.

Sen bilgin bir adamsın, bunları bilmen gerek. Ey Gılgamış! Bulamayacağın ölümsüzlüğü aramak için kaybettiğin zamana yazık olmuş. Sana verilen bu yaşamın tadını çıkarmaya bak! Gece gündüz keyiflen. Her gününü üzüntüyle değil sevinçli geçirmeye çalış (Görsel 1.2).

Muazzez İlmiye Çığ, Gilgameş (Tarihte İlk Kral Kahraman)

Görsel 1.2: Sümer kil tabletleri

Görsel 1.3: Buda heykeli

Eski bir Budacı metinde şöyle bir beyit vardır:
Bugünkü yaşantımız dünkü düşüncelerimizin, dünkü eylemlerimizin;
Yarınki yaşantımız bugünkü düşüncelerimizin, bugünkü eylemlerimizin eseridir (Görsel 1.3).

Swami Rama, Karma Bağından Özgürleşmek

Sorular

1. **Yukarıdaki sözler ilk medeniyetlerin bilgi ve erdem anlayışlarına örnek olabilir mi? Açıklayınız.**

....
....
....
....
....
....

2. **Yukarıdaki sözlerde ele alınan düşüncelerle felsefenin ortaya çıkması arasında nasıl bir ilişki kurulabilir? Değerlendiriniz.**

....
....
....
....
....
....

3. **Yukarıda verilen sözler felsefenin hangi alanlarıyla ilgilidir?**

....
....
....
....
....
....